

BALSAVIMO POKYČIAI LIETUVOS SAVIVALDYBIŲ TARYBŲ RINKIMUOSE: MAKROLYGMENS ANALIZĖ

MAŽVYDAS JASTRAMSKIS

Straipsnyje pateikiamas balsavimo Lietuvos savivaldybių tarybų rinkimuose tyrimas, kuriame makrolygiu gilinamasi į rinkimų rezultatus ir jų priežastis. Remiantis statistine dviejų laikotarpių (1997–2000 m. ir 2002–2007 m.) duomenų analize, siekiama paaiškinti balsavimo už savivaldoje ir nacionalinėje vyriausybėje dominuojančias partijas (du atskiri analizės atvejai) pokyčius, lyginant su prieš tai buvusiais rinkimais. Pagrindinės straipsnio hipotezės remiasi ekonominio balsavimo teorija: tikrinama, ar blogėjanti / gerėjanti ekonomikos būklė turi įtakos šių partijų gautiems balsams savivaldos tarybų rinkimuose. Papildomai tikrinamos su politiniais ir instituciniais veiksniais susijusios hipotezės: siekiama nustatyti, ar priklausomybė nacionalinei vyriausybei (tik savivaldoje dominuojančių partijų atveju), rinkiminio aktyvumo ir fragmentacijos kaita turi reikšmės partijų gautų balsų pokyčiams. Aptinkama, kad nedarbo lygio kaitos veiksnys padeda paaiškinti savivaldoje dominuojančių partijų gautų balsų pokyčius ekonominės būklės gerėjimo laikotarpiu, tačiau nėra reikšmingas jai blogėjant. Nacionalinėje

Mažvydas Jastramskis – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doktorantas (el. paštas: mazvydas.jastramskis@gmail.com).

© Mažvydas Jastramskis, 2011

Straipsnis įteiktas redakcijai 2011 m. sausio 24 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2011 m. vasario 14 d.

valdžioje dominuojanti partija savivaldos rinkimuose yra vienareikšmiškai baudžiama blogėjant ekonominei situacijai, tačiau ekonomikai gerėjant tos partijos gautų balsų vidutinis pokytis neišsiskiria. TS-LKD 1997–2000 m. ir LSDP 2002–2007 m. gautų balsų pokyčių dispersiją politiniai instituciniai veiksniai (visų pirma, rinkiminio aktyvumo kaita) padeda paaiškinti geriau nei ekonominiai.

Ivadas

Kodėl, lyginant su prieš tai buvusiais rinkimais, vienos partijos gauna daugiau balsų, o kitos mažiau? Šis, atrodytų, banalus klausimas politikos mokslų atstovus domina bene tiek pat laiko, kiek egzistuoja partinė demokratija – tačiau galutiniai atsakymai vargu ar įmanomi. Atsižvelgiant į šalies kontekstą, konkrečių rinkimų ir jų reikšmės balsavimo pokyčiai gali būti aiškinami kaip įvairių politinių veiksmų, visuomenės vertybinių orientacijų, institucinių taisyklių ir vyriausybės vykdomos politikos pasekmė.

Viena pagrindinių teorinių perspektyvų, kuriomis remiantis aiškinamos partijų (ne)sėkmės rinkimuose, yra ekonominis balsavimas. Jo esmę supaprastintai perteikia Michaelas S. Lewis-Beckas ir Mary Stegmaier: jeigu ekonomikos būklė yra gera, rinkėjas balsuoja už vyriausybę (atlyginimo efektas); atvirkštinėje situacijoje balsuojama prieš vyriausybę (baudimo efektas)¹. Pokomunistinių valstybių kontekste ši prieiga atrodo ypač patraukli – kas, jeigu ne ekonomika (ir jos dinamika), gali paaiškinti balsavimą jaunose demokratijose, kur skirtys ir partinė identifikacija yra silpnos?

Vis dėlto esami tyrimai nerodo akivaizdaus ekonomikos ir balsavimo ryšio Vidurio ir Rytų Europos regione. Marcuso A. G. Harperio tyrimas atskleidžia, kad ekonomika čia turi įtakos individualiam rinkėjų balsavimui, tačiau paaiškina labai menką jo dalį². Janas Fidrmucas

¹ Lewis-Beck Michael S. and Stegmaier Mary, „Economic Determinants of Electoral Outcomes“, *Annual Review of Political Science*, 3, 2000, p. 183.

² Harper Marcus A. G., „Economic Voting in Postcommunist Eastern Europe“, *Comparative Political Studies* 33 (9), 2000, p. 1191–1227.

ir Joshua A. Tuckeris, studijuodami balsavimo tendencijas Višegrado ketvertuko šalių regionuose, prieina panašią išvadą: ekonominis balsavimas pokomunistinėse valstybėse labiau pasireiškia balsavimu už su režimo reformatoriais identifikuojamas jėgas ekonomiškai stipresniuose regionuose ir su buvusiu komunistiniu režimu / kairiuoju sparnu siejamas partijas – silpnesniuose. Remiantis šiais autoriais, valdančiųjų baudimą ar atlyginimą nurodančios hipotezės veikia silpniau³. Savo ruožtu Andrew Robertsas, tirdamas 34 rinkimų rezultatus dešimtyje Vidurio ir Rytų Europos šalių, aptinka „hiperatskaitomybės“ (angl. *hyperaccountability*) fenomeną: valdantieji iš tikrųjų yra laikomi atsakingais už ekonominę būklę (ypač už nedarbo lygį), tačiau čia atskaitomybės padarinys reiškia ne apdovanojimą / baudimą, o tiesiog mažesnę ar didesnę baudimą. Kitaip tariant, valdantieji rinkimuose baudžiami beveik visada: ekonomika tik lemia, ar jie bus nubausti mažiau, ar daugiau⁴.

Ar ekonominis balsavimas egzistuoja konkrečiai Lietuvoje? Jo paieškoms skirti keli Gintaro Šumsko straipsniai ir disertacija, apginta 2003 m. Autorius randa sąsajų tiek tarp pasitikėjimo institucijomis ir ekonomikos dinamikos, tiek analizuodamas Lietuvos gyventojų apklausas (atrodo, kad Lietuvos rinkėjams bent jau anksčiau buvo būdingesnis vadinamasis visuomeniškas (angl. *sociotropic*) balsavimas, kai preferencijas veikia bendra ekonominė padėtis, o ne asmeninė)⁵. Ainė Ramonaitė ir Mindaugas Degutis atskleidžia

³ Fidrmuc Jan, „Economics of Voting in Post-communist Countries“, *Electoral Studies* 19 (2/3), 2000, p. 199–217; Tucker Joshua A., *Regional Economic Voting: Russia, Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic, 1990–1999*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

⁴ Roberts Andrew, „Hyperaccountability: Economic voting in Central and Eastern Europe“, *Electoral Studies* 27, 2008, p. 533–546.

⁵ Šumskas Gintaras, „Ekonominis balsavimas Lietuvoje: ekonomikos įtaka politinių institucijų populiarumui“, Algimantas Jankauskas (sud.), *Lietuva po Šeimo rinkimų 2004*, Vilnius: Naujasis lankas, 2005, p. 99–109; Šumskas Gintaras, „Economic Voting in Baltic States: Aggregate Level Analysis“, *Socialiniai mokslai*, 2003, Nr. 3 (40), p. 43–47; Šumskas Gintaras, „Ekonominis balsavimas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Sociologinė rinkėjų elgsenos analizė“, daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas, 2003.

socialinio ekonominio regionų išsivystymo ir balsavimo už Rolandą Paksą bei Kazimierą Prunskienę atitinkamai 2002 ir 2004 m. prezidento rinkimuose ryšį: pastebima tendencija, kad skurdesnėse savivaldybėse buvo linkstama atiduoti daugiau balsų už šiuos kandidatus⁶. Ekonominių veiksnių ir balsavimo tendencijų paieškoms pastangų taip pat yra skyręs Mindaugas Kluonis: jo 2009 m. straipsnyje teigiama, kad regioninė Tėvynės Sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų (TS-LKD) ir Lietuvos demokratinės darbo partijos (LDDP)–Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) bei kitų politinių jėgų institucionalizacija (analizuojamas balsavimas parlamento rinkimuose savivaldybių lygmeniu) nėra susijusi su regionų ekonominiu išsivystymu⁷.

Čia reikėtų pabrėžti, kad balsavimą galima analizuoti mikro- (individo) ir makro- (nacionalinis arba regioninis, pavyzdžiui, savivaldybių tarybų rinkimai) lygmeniu. Mikrolygmens tyrimai dažniausiai pasižymi analizės statiškumu⁸ – konkrečiu laiku konkrečioje vietoje atlikta apklausa leidžia išsiaiškinti rinkėjų motyvus, pasirinkimo sąsajas su konkrečiomis sociodemografinėmis charakteristikomis ar vertybinėmis nustatomis. Tokia prieiga turi rimtą trūkumą: neleidžia patikimai susieti dvejų ar daugiau rinkimų ir atskirti, kodėl (lyginant su praėjusiaisiais) konkreti partija rinkimus laimėjo, o kita pralošė (net nekalbant apie konkrečius procentinius ar absoliučius gautų balsų pokyčius). Makrolygmens analizė neleidžia daryti išvadų apie individualaus balsavimo motyvus ir priežastis, tačiau pasižymi akivaizdžiu pranašumu – galima palyginti bent dvejų rinkimų tendencijas. Iš ryšių tarp konkrečių partijų gautų balsų / pokyčių (ar rinkėjų elgsenos kaitumo) ir nepriklausomų kintamųjų įverčių įma-

⁶ Ramonaitė Ainė, *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 92–95.

⁷ Kluonis Mindaugas, „Partijų institucionalizacija Lietuvoje: ketverių Seimo rinkimų rezultatų statistinė analizė“, Algimantas Jankauskas (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2008*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 68–69.

⁸ Išskyrus ilgalaikes studijas, kurios yra atliekamos kur kas rečiau.

noma spręsti, kodėl vienos partijos gauna daugiau ar mažiau balsų, rinkimus pralošia ar laimi.

Žinoma, makrolygmens tyrimuose (ypač jei siekiama atlikti kiekybinę analizę) didelė problema yra stebėjimo atvejų skaičius. Ji dar opesnė, jeigu siekiama analizuoti balsavimą tik vienoje ar keliuose šalyse: rinkimų skaičius gali būti labai nedidelis (pavyzdžiui, jaunose pokomunistinėse demokratijose iki šiol tėra įvykę apie penkerius parlamento rinkimus). Tačiau norint aiškinti balsavimą makrolygmeniu, įmanoma logiška ir labai patraukli alternatyva – analizė kaip stebėjimo atvejį traktuojant regioną (ir aiškinant balsavimą bei jo pokyčius regioniniu lygmeniu). Būtent tokią tyrimų strategiją pasirinko ekonominio balsavimo pokomunistiniame kontekste pionierius Alexanderis C. Pacekas⁹, o vėliau ir J. Fidrmucas bei J. A. Tuckeris.

Studijos, kurioje tam tikras Lietuvos regionas figūruotų kaip analizės vienetas ir būtų siekiama paaiškinti balsavimo už tam tikras partijas pokyčius, iki šiol nėra. Kaip labai glaudžiai susijusius su tematika darbus galima išskirti: minėtą M. Kluonio straipsnį, kuriame analizuojama regioninė partijų institucionalizacija (Seimo rinkimai savivaldybių lygmeniu), tačiau balsavimo skirtumų priežastims skiriama mažai dėmesio; A. Lukošaičio 2002 m. savivaldybių tarybų rinkimams skirtą straipsnį, kuriame autorius aptaria partinės sistemos raidos tendencijas ir iš dalies – partijų bendro pasisėkimo rinkimuose priežastis (tačiau regioniniai balsavimo pokyčiai plačiau neanalizuojami)¹⁰. Rinkinyje „Seimo Rinkimai '96: trečiasis atmetimas“ Rasa Labulytė pateikia geografinės partijų įtakos (politinių regionų) 1990–1996 m. analizę, tačiau šiame darbe naudojamas vienetas yra labai stambus (tiriami keturi istoriniai etniniai regionai ir

⁹ Pacek Alexander C., „Macroeconomic Conditions and Electoral Politics in East Central Europe“, *American Journal of Political Science* 38 (3), 1994, p. 723–744.

¹⁰ Lukošaitis Alvidas, „Elections to Local Government Councils' 2002: Relations Between Political Parties and the Development of the Party System“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2002, 2003*, p. 38–64.

penki didieji miestai); be to, apžvelgiant, kodėl regionuose ryškėja skirtingos balsavimo už vienas ar kitas politines jėgas tendencijos, netaikomas sisteminis tyrimas (t. y. iš anksto formuluojant hipotezes ir taikant konkretų metodą)¹¹.

Nė vienas iš minėtų darbų tiesiogiai netiria balsavimo *pokyčių regionuose* priežasčių – kokie socialiniai ekonominiai ar kiti veiksniai lėmė, kad vienos partijos tam tikruose regionuose, lyginant su praėjusiais rinkimais, laimėjo, o kitos pralaimėjo (ir kodėl vienos pralaimėjo / laimėjo daugiau nei kitos). Tikriausiai dėl tokių darbų stokos galima „kaltinti“ ir nacionalinio lygmens tendencijas, lyg ir neigiamai veikiančias prasmingo ekonominio balsavimo paieškų reikiamybę: atrodo, kad Lietuvos rinkėjai, kad ir kokia būtų ekonominė šalies situacija, yra linkę valdančiuosius bausti (tendencija, kuri, remiantis A. Robertsu, būdinga visai Vidurio ir Rytų Europai)¹². Taigi, Lietuvoje galima pastebėti nuolatinį balsavimą prieš valdžioje esančias partijas: visos vyriausybės visuose parlamento rinkimuose iki šiol pralaimėjo (kai kuriose kitose pokomunistinėse valstybėse vis dėlto galima rasti apdovanojimo pavyzdžių¹³). Kita vertus, kaip minėta, partijų įsitvirtinimas atskiruose regionuose iš pirmo žvilgsnio lyg ir nėra susijęs su jų ekonomikos lygiu.

Vis dėlto individualiu lygmeniu, tiriant institucijų populiarumo svyravimus ir prezidento rinkimų atvejais aptinkamos sąsajos nurodo, kad ekonominių veiksnių Lietuvos politiniame kontekste nereikėtų „nurašyti“. Be to, kaip vėliau atskleidžiama straipsnyje, ekonominis balsavimas gali būti traktuojamas kaip sąlyginis reiškinys – t. y. pasireiškiantis stipriau esant tam tikroms sąlygomis (jo paieškos gali baigtis tiek sėkme, tiek nesėkme – tai priklauso nuo tiriamo konteksto). Taigi, jeigu apskritai regionuose partijų įsitvirtinimas ne-

¹¹ Labulytė Rasa, „Politiniai“ regionai Lietuvoje“, Krupavičius Algis (sud.), *Seimo rinkimai '96: „trečiasis atmetimas“*, Vilnius: Tvermė, 1998, p. 264–297.

¹² Roberts, 2008.

¹³ Pavyzdžiui, Vengrijos socialistų partijos perrinkimas 2006 m.

koreliuoja su ekonomika, tai nereiškia, kad tam tikru laikotarpiu ar analizuojant tam tikrus rinkimus negalima tikėtis atsekti ekonominių rodiklių svyravimų ir gautų balsų pokyčių ryšių.

Šiame straipsnyje siekiama įnešti indėlį į balsavimo Lietuvoje aiškinimo tyrimus, pasirinkus net ir tarptautiniame akademiniame kontekste mažai nagrinėtą problemą – balsavimo pokyčius savivaldos rinkimuose – ir koncentruojantis į ekonominio balsavimo paieškas. Analizuojant du tiek nacionalinės vyriausybės sudėties, tiek ekonomikos tendencijų aspektais besiskiriančius laikotarpius aptinkama, kad Lietuvos rinkėjai nėra linkę vienodai bausti valdančiųjų partijų neatsižvelgdami į ekonominę situaciją – tačiau tam reikia ypatingų sąlygų (akivaizdus ekonominės būklės gerėjimas). Šalia ekonomikos įtakos atskleidžiama ir kitų, politinių veiksnių reikšmė balsavimo pokyčiams – kuri vėlgi skiriasi ir priklauso nuo laikotarpio specifikos.

Pirmojoje straipsnio dalyje pateikiama aktualių ekonominio balsavimo teorijos aspektų ir pagrindinių atradimų apžvalga. Taip pat skiriama dėmesio papildomiems veiksniams, galintiems turėti įtakos partijų laimėjimams bei praradimams (politinių ir institucinių veiksnių vaidmuo), suformuojamos straipsnyje tikrinamos hipotezės. Antrąjį straipsnio dalyje pateikiama dviejų savivaldybių tarybų rinkimų laikotarpių (1997–2000 m. ir 2002–2007 m.) empirinė analizė. Taikant daugialypės tiesinės regresijos ir nepriklausomų imčių t testo metodus, testuojamos teorinėje dalyje išskirtos hipotezės ir įvertinama analizuojamų veiksnių įtaka balsavimo už nacionaliniu lygmeniu valdančias bei savivaldybėse dominuojančias partijas pokyčiams.

1. Kodėl partijos laimi ir pralaimi? Balsavimo pokyčių aiškinimas, remiantis ekonominio balsavimo teorija

Išsami ekonominio balsavimo teorijos ir pagrindinių empirinių atradimų apžvalga lietuviškai jau yra pateikta G. Šumsko darbuose

(2003 a, 2003 b). Todėl šiame straipsnyje pabrėžiami tik empirinei daliai svarbūs šios politikos mokslų tradicijos aspektai¹⁴, papildant juos kai kuriomis anksčiau lietuviškoje literatūroje neakcentuotomis žiniomis¹⁵. Tolesnei diskusijai apie ekonominio balsavimo tyrimų pasiekimus rekomenduojami M. S. Lewis-Becko ir jo kolegų (2000 a, 2000 b), o šios teorijos taikymo pokomunistinėje erdvėje apžvalgai – J. A. Tuckerio (2002) darbai.

1.1. Ekonomikos įtaka balsavimui: tarp akivaizdaus ryšio ir sąlygiškumo

Viename iš svarbiausių ekonominio balsavimo teorijos veikalų Edwardas R. Tufte suformulavo principą, kurį įvardijo kaip bazinį: „Kai galvoji apie ekonomiką, galvok apie rinkimus; kai galvoji apie rinkimus, galvok apie ekonomiką.“¹⁶ Tačiau kaip konkrečiai ekonomika veikia rinkimų rezultatus? Visų pirma, reikia pabrėžti ekonominio balsavimo teorijos ir tyrimų šerdimi laikomą standartinę valdančiųjų atsakomybės hipotezę (angl. *responsibility hypothesis*), kuri nurodo supaprastintą balsavimo ir ekonomikos ryšį – rinkėjai vyriausybę laiko atsakinga už ekonomikos būklę¹⁷. Taigi, už prastą ekonominę šalies būklę valdantieji rinkėjų turėtų būti baudžiami, už gerą – apdovanojami.

Žinoma, valdančiosios partijos (partijų) atsakomybės hipotezės testavimas nėra vienintelė įmanoma ekonominio balsavimo tyrimų strategija (nors jai tikrinti ir yra skirta didžioji dalis tokių darbų). Kai

¹⁴ Diskusija apie visuomenišką-egoistinį bei retrospektyvinį-perspektyvinį balsavimą nepateikiama, nes tiesioginės reikšmės mūsų tyrimui ji neturi. Šie ekonominio balsavimo teorijos aspektai aktualesni mikrolygmens tyrimams – makrolygmeniu sunku atskirti balsavimo motyvus ir perspektyvą.

¹⁵ Pavyzdžiui, apie ekonominio balsavimo tyrimus savivaldos rinkimų lygmeniu.

¹⁶ Lewis-Beck and Stegmaier, 2000, p. 183; cituota iš Edward R. Tufte, *Political Control of the Economy*, Princeton: Princeton University Press, 1978, p. 65.

¹⁷ Lewis-Beck Michael S. and Paldam Martin, „Economic Voting: An Introduction“, *Electoral Studies* 19 (2/3), 2000, p. 114.

kurios studijos koncentruojasi į ryšio tarp ekonomikos ir tam tikro partijų tipo sėkmės analizę: dažniausiai tai yra susiję su ekonomikos tendencijų įtakos (ir jos skirtumų) kairei ar dešinei priskiriamų partijų gautiems balsams paieškomis¹⁸. Ekonominį balsavimą pokomunistinėse valstybėse tyrinėjantys autoriai „partijų tipo hipotezes“ iškelia iš tradicinės ekonominės kairės–dešinės skalės konteksto, ieškodami sisteminio ekonomikos būklės efekto su perėjimu į demokratiją ar senuoju režimu siejamoms politinėms jėgoms (minėti J. A. Tuckeris, A. C. Pacekas, J. Fidrmucas).

Aptartose tyrimų kryptyse¹⁹ keliami klausimai yra įvardijami kaip standartinės ekonominio balsavimo hipotezės (žr. 1 lentelės vidurinę eilutę): tikrinama, ar ekonomika apskritai turi įtakos valdantiesiems / tam tikriems partijų tipams²⁰. Pastaraisiais dešimtmečiais ekonominio balsavimo tyrimuose stiprėja šias hipotezes papildanti tradicija, kuri ragina atsižvelgti į ekonomikos įtakos balsavimui sąlygiškumą (žr. 1 lentelės apatinėje eilutėje pateikiamus klausimus). Jai pradinį impulsą davė G. Binghamas Powellas, Jr. ir Guy D. Whittenas, iškėlę atsakomybės aiškumo hipotezę: stipresnė ekonomikos įtaka valdančiųjų balsams yra aptinkama ten, kur esama aiškesnės valdančiųjų atsakomybės už vykdomą ekonominę politiką²¹. Taigi, standartinė atsakomybės hipotezė puikiai tinka aiškinti ekonominį balsavimą dvipartinėse sistemose, kai vyriausybė turi daugumą ir jai atstovauja vienintelė partija – tačiau valdant mažumos vyriausybei ir nuolat

¹⁸ Pavyzdžiui, Harvey D. Palmer ir Guy D. Whitten (2000), tirdami ekonominį balsavimą 12 parlamentinių demokratijų, kontroliuoja vyriausybės ideologijos kintamąjį (tiria kairiųjų ir dešiniųjų vyriausybių jautrumą ekonomikos tendencijoms); Jocelyn Evans ir Gilles Ivaldi (2010) nagrinėja radikalai dešinei priskiriamų partijų balsų prognozavimo galimybes, remdamiesi ekonominiais veiksniais.

¹⁹ Reikėtų pažymėti, kad tai jokiū būdu nėra dvi atskiros kryptys – atvirkščiai, valdančiųjų ir partijų tipo hipotezės yra nesunkiai suderinamos (pvz., 18-oje išnašoje minėtame H. D. Palmerio ir G. D. Whitteno darbe).

²⁰ Tucker, 2006, p. 5.

²¹ Powell G. Bingham, Jr. and Whitten Guy D., „A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context“, *American Journal of Political Science* 37 (2), 1993, p. 410.

besikeičiant koalicijoms atsakomybė gali būti iliuzinė²². G. Šumskas pažymi, kad nors dėl valdžios atsakomybės apskritai yra neabejojama, ekonominio balsavimo tyrinėtojai atsakomybės mechanizmo išimčių pastebi daugiapartinėse sistemose, pasižyminčiose nestabiliomis ar mažumos vyriausybėmis²³. M. S. Lewis-Beckas ir M. Stegmaier taip pat argumentuoja, kad atsakomybės aiškumas yra atvirkščiai susijęs su koaliciją sudarančių partijų skaičiumi: kuo jų daugiau, tuo ekonominis balsavimas silpnesnis²⁴.

1 lentelė. Pagrindiniai klausimai, keliami ekonominio balsavimo studijose

	<i>Valdančiųjų statusas</i>	<i>Partijos tipas</i>
Standartinė ekonominio balsavimo hipotezė	Ar valdančiosios partijos rinkimuose pasirodo geriau, jeigu ekonomikos būklė gerėja?	Ar tam tikri partijų „tipai“ rinkimuose pasirodo geriau, jeigu ekonomikos būklė gerėja / blogėja?
Sąlyginė ekonominio balsavimo hipotezė	Kokiomis sąlygomis galima rasti daugiau paramos teiginiui, kad valdančiosios partijos rinkimuose pasirodo geriau, jeigu ekonomikos būklė gerėja?	Kokiomis sąlygomis galima rasti daugiau paramos teiginiui, kad tam tikri partijų „tipai“ rinkimuose pasirodo geriau, jeigu ekonomikos būklė gerėja / blogėja?

Šaltinis: J. A. Tucker, 2006, p. 5.

Reikėtų pabrėžti, kad patys ekonominio balsavimo paieškų rezultatai gali labai priklausyti nuo to, kaip yra pasirenkamas atsakomybės objektas. Akivaizdu, jog jis apskritai ne visada gali būti aiškiai identifikuojamas: dvipartinėje sistemoje tai yra valdanti partija, o daugiapartinėje sistemoje rinkėjai teoriškai gali bausti (apdovanoti) tiek visą koaliciją, tiek tam tikrą koalicijos partiją (netgi priskirti atsakomybę dėl atskirų ekonominių politikų atskiroms partijoms)²⁵. Vis

²² Lewis-Beck and Paldam, 2000, p. 115.

²³ Šumskas, 2003 a, p. 18.

²⁴ Lewis-Beck and Stegmaier, 2000, p. 209.

²⁵ Lewis-Beck and Paldam, 2000, p. 119.

dėlto ekonominio balsavimo tyrimams ypač svarbu tai, kad valdant koalicinei vyriausybei dažniausiai įmanoma atskirti dominuojančią partiją – J. A. Tuckeris argumentuoja, kad tikėtiniau, jog rinkėjai apdovanos / nubaus būtent ją, o ne visą koaliciją ar mažesnius partnerius (nes atsakomybė už vyriausybės vykdomą politiką tenka visų pirma jai)²⁶.

Sekdamas ekonominio balsavimo sąlygiškumo logika, J. A. Tuckeris taip pat pabrėžia nevienodą rinkimų svarbą: ekonomika teoriškai turi turėti daugiau įtakos rinkimuose, kuriuose renkami atstovai į pagal valstybės konstitucinę sandarą ir *de facto* nusistovėjusius valdžios santykius dominuojančią instituciją, nes būtent jai aiškiausiai priskiriama atsakomybė už vykdomą politiką²⁷. Taigi, parlamentinėse sistemose ekonominis balsavimas turėtų labiau pasireikšti parlamento, prezidentinėse – prezidento rinkimuose. Remiantis šiais argumentais, taip pat galima teigti, jog ekonominis balsavimas turėtų būti aiškiau matomas nacionaliniuose rinkimuose ir menkiau išreikštas savivaldos bei Europos Parlamento rinkimuose (plačiau apie antraeilius rinkimus ir jų reikšmę ekonominiam balsavimui žr. kitame poskyryje).

Kokie ekonominiai rodikliai yra svarbūs aiškinant balsavimą ir jo pokyčius makrolygmeniu? M. Lewis-Beckas ir Martinas Paldamas apibendrina, kad rinkėjai reaguoja į nedaug makroekonominių kintamųjų: svarbiausi jų yra nedarbas (jo kaita) ir infliacija²⁸. Žinoma, tai nėra vieninteliai taikomi ir aiškinamąja geba potencialiai pasižymintys kintamieji: į balsavimo JAV prezidento ir Kongreso rinkimų funkcijas dažnai įtraukiamas bendrojo vidaus produkto (jo kaitos) rodiklis, o Prancūzijoje aiškinant prezidento (ministro pirmininko) populiarumą vienas iš trijų (be infliacijos ir nedarbo) pagrindinių rodiklių yra pajamos²⁹. Remiantis G. Šumsku, realus darbo užmokestis

²⁶ Tucker, 2006, p. 60.

²⁷ Ten pat, p. 56–61.

²⁸ Lewis-Beck and Paldam, 2000, p. 114.

²⁹ Lewis-Beck and Stegmaier, 2000.

(vienas galimų pajamų rodiklio variantų) aiškinant ekonominį balsavimą Lietuvoje yra netgi tinkamesnis rodiklis nei infliacija (vienas iš „didžiojo dvejeta“), nes jis rodo realią perkamąją galią, o infliacijai įtakos turi centrinio banko politika³⁰.

1.2. Ekonominis balsavimas vietos valdžios rinkimuose?

Daugumoje ekonominio balsavimo studijų priklausomas kintamasis yra arba balsai, gauti nacionaliniuose rinkimuose (parlamento, prezidento), arba rinkėjo (būsimo) preferencijos (balsuoti prieš / už tam tikrą politinę jėgą / valdančiuosius). Taigi, makrolygmeniu ryškėja valstybinio lygio (arba tarpvalstybinio, jeigu tiriama daugiau nei vienos šalies rinkimų rezultatai) tendencijos, o mikrolygmeniu – individualios preferencijos. Regioninio balsavimo skirtumai yra nagrinėjami rečiau, tačiau reikėtų akcentuoti, kad nėra rimtos priežasties, kodėl atskiri regionai (apibrėžiami kaip šalies geografiniai ar administraciniai vienetai) negalėtų būti tiriant balsavimą ir jo pokyčius pasirenkami kaip stebėjimo atvejais. Įvade minėta, kad tokia tyrimo strategija labai naudinga kiekybinių metodų taikymo atžvilgiu, nes gerokai išplečia imtį. Be to, ji padeda vykdyti prasmingus tyrimus tokiose valstybėse, kur nacionalinių demokratiškų rinkimų skaičius vis dar yra nedidelis. Žinoma, reikėtų pažymėti, kad tokiu atveju gali tecti susidurti ir su papildomomis problemomis: ne visų nepriklausomų kintamųjų duomenys bus prieinami regioniniu lygmeniu.

Tirti ekonominį balsavimą regionuose įmanoma trimis pagrindinėmis kryptimis. *Pirmoji* nuo valstybės lygmens tyrimų iš esmės skiriasi tik stebėjimo atveju ir atitinkamai kintamųjų operacionalizacija ne nacionaliniu, o regioniniu lygmeniu: tiriama, kaip nacionaliniuose rinkimuose atskirų regionų rinkėjai baudžia tam tikras politines jėgas ar joms atlygina. Kaip minėta, tokia tyrimo kryptis dominuoja eko-

³⁰ Šumskas, 2003 a, p. 61.

nominio balsavimo pokomunistinėje erdvėje literatūroje. Fragmentiškai ją taip pat naudoja Vakarų valstybių tyrinėtojai.

Kita vertus, regioniniu lygmeniu galima tirti ir rinkimus į vietos valdžią, tikrinant, ar rinkėjai baudžia / apdovanoja ją už vykdomą politiką (*antroji* kryptis). Tai ypač prasminga tose šalyse, kuriose vietos valdžia turi santykinai stiprią įtaką vietos ekonomikai: pavyzdžiui, Belgijoje, kur 44,5 proc. viešojo sektoriaus investicijų yra vykdomos vietos vyriausybių ir jos yra atsakingos už 7,8 proc. mokesčių didinimo atvejų³¹. Tada nepriklausomi kintamieji būna glaudžiai susiję su savivaldybių vykdoma politika: kadangi vietos valdžia makroekonominės politikos veikti negali, koncentruojamasi į savivaldybių disponuojamus ekonomikos veikimo svertus, kurių aiškiausias – vietos mokesčiai.

Jano Vermeirio ir Bruno Heyndelso teigimu, vietos valdžia gali turėti nedidelę įtaką ir tokiems ekonominiams rodikliams kaip nedarbas ar pajamos (arba tiesiog būti rinkėjų laikoma atsakinga už juos, nepaisant realios galios juos paveikti), todėl verta į statistinius modelius įtraukti ir juos: vis dėlto tirdami balsavimą Belgijos vietos rinkimuose autoriai neranda didesnės jų reikšmės³². Rodrigo Martinsas ir Francisco Jose Varga pateikia kitokių įrodymų: Portugalijos vietos valdžios rinkimuose nedarbo lygmuo daro neigiamą įtaką valdančiųjų pasirodymui. Be to, šis efektas stipriau pasireiškia ten, kur į vietos vyriausybę įeina nacionalinio lygmens valdančiosios politinės jėgos³³. Taigi, atrodo, kad vietos vyriausybės iš tiesų gali būti laikomos atsakingomis už nedarbo tendencijas.

Teoriškai įmanoma išskirti ir *trečiąją* tyrimų kryptį: analizuoti balsavimą už tam tikras politines jėgas visuose regionuose, nesvar-

³¹ Vermeir Jan and Heyndels Bruno, „Tax Policy and Yardstick Voting in Flemish Municipal Elections“, *Applied Economics* 38 (19), p. 2287.

³² Ten pat.

³³ Martins Rodrigo and Varga Francisco Jose, *Economic Voting in Portuguese Municipal Election*, University of Minho, 2010, < http://www3.eeg.uminho.pt/economia/nipe/docs/2010/NIPE_WP_33_2010.pdf >, 2010 12 11

bu, ar jos yra įtraukiamos į vietos vyriausybę, ar ne. Remiantis Karlheinz Reifu ir Hermannu Schmittu, rinkimai į vietos valdžią (kaip ir į Europos Parlamentą) turėtų būti laikomi antraeiliais (angl. *second-order*) – juose dalyvaujančios politinės jėgos mažiau rizikuoja, lyginant su pirmaeiliais, kuriuose yra sprendžiamas nacionalinės vykdomosios valdžios likimas³⁴. Tačiau ekonominio balsavimo studijoms ypač svarbi antraeiliams rinkimams priskiriama „referendumo efekto“ savybė – t. y. juos galima traktuoti kaip rinkimus, kuriuose rinkėjai išreiškia savo paramą arba nepasitenkinimą vyriausybės vykdoma politika³⁵. Pasak Michaelo Marsho, reikšminga yra ir vieta rinkimų cikle: kadangi vyriausybės populiarumas dažniausiai pasiekia žemiausią tašką kadencijos viduryje, būtent tokiu metu surengus antraeilius rinkimus galima tikėtis didžiausio nacionalinei vyriausybei atstovaujančių politinių jėgų nuostolio³⁶.

Taigi, nors remiantis ekonominio balsavimo sąlygiškumo logika vietos valdžios rinkimuose ekonomikos įtaka turėtų būti išreiškiama menkliau, atrodo, yra teorinių ir empirinių prielaidų nuodugniau tirti šį reiškinį. Viena vertus, rinkėjai gali bausti / apdovanoti balsais vietos valdžią už tam tikrą jos vykdomą politiką (pvz., mokesčių) ir netgi suvokti ją kaip iš dalies atsakingą už atitinkamo regiono ekonominę situaciją. Kita vertus, vadovaujantis antraeilų rinkimų teorija, savivaldos rinkimai gali būti traktuojami kaip referendumas esamos nacionalinės valdžios politikai įvertinti.

Remiantis iki šiol pateikta teorija ir empiriniais pavyzdžiais, galima išskirti hipotezes ekonominio balsavimo paieškoms Lietuvos

³⁴ Marsh Michael, „Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections“, *British Journal of Political Science* 28 (4), 1998, p. 591–593; cituota iš Reif Karlheinz and Schmitt Hermann, „Nine Second Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results“, *European Journal of Political Research* 8, issue 1, 1980, p. 3–44.

³⁵ Kluonis Mindaugas, „2009 metų Europos parlamento rinkimų Lietuvoje rezultatai: aplinkybės ir prognozė“, *Parlamento studijos*, 2009, Nr. 8, p. 133–153; Marsh, 1998, p. 593–594.

³⁶ Marsh, 1998, p. 594.

vietos valdžios rinkimuose. Tačiau prieš tai būtina atsižvelgti į šalies specifiką – visų pirma vietos valdžios ir rinkimų savitumus (akivaizdu, kad tai turi tiesioginę įtaką hipotezių formulavimui). Lietuvoje vyksta tiesioginiai rinkimai tik į savivaldybių tarybas, todėl žemesnio lygmens, nei savivaldos administracinis ir geografinis vienetas (savivaldybė), tyrimas nėra įmanomas – taigi, straipsnyje pateikiamoje analizėje regiono sąvoką atitinka savivaldybė. Be to, Lietuvos savivaldos institucijos laikomos silpnomis tiek biudžeto nepriklausomybės, tiek savarankiškumo nustatant vietos mokesčius atžvilgiais³⁷ – todėl realiai galima tirti tik tai, ar balsavimo pokyčiams turi reikšmės regioninė makroekonomikos dinamika, kuri nuo savivaldos institucijų politikos mažai kuo priklauso³⁸.

Kita vertus, būtina dar kartą pabrėžti įvade minėtą Lietuvos rinkėjų specifiką – vyriausybės apdovanojimo balsais nacionaliniuose parlamento rinkimuose vis dar nėra užfiksuota, nepaisant ekonominės situacijos gerėjimo ar blogėjimo. Tai lemia dvi implikacijas hipotezių formulavimui. Pirma, valdančiųjų atsakomybės hipotezės pakoreguojamos, siekiant jas adaptuoti Lietuvos rinkėjų specifikai –

³⁷ Jurgita Mačiulytė ir Petras Ragauskas, „Lietuvos savivalda: savarankiškos visuomenės link?“ (studijos santrauka). Pilietinės visuomenės institutas, 2007, < <http://www.civitas.lt/lt/?pid=80&id=7> >, 2010 18 15; Čivinskas Remigijus ir Tolvaišis Leonas, „Tarpbiudžetinis lėšų perskirstymas Lietuvoje: instituciniai interesai ir savivaldybių finansinis savarankiškumas“, *Viešojo politika ir administravimas*, 2006, Nr. 16, p. 87–99; Davulis Gediminas, „Analysis of a Situation on Local Taxes in Lithuania“, *Intellectual Economics*, 2009, no 1 (5), p. 21–29.

³⁸ Kai kurie autoriai apskritai teigia, kad „savivaldybės taryba niekuo negali privilioti verslininkų, kapitalo“ (Čivinskas ir Tolvaišis, p. 87), tačiau fragmentiškai patyrinėjus vietinę žiniasklaidą ir kandidatų priešrinkiminiuosius pažadus galima daryti intuityvią prielaidą, kad rinkėjams dėl partijų pareiškimų gali susidaryti kitoks įspūdis. Pavyzdžiui, Artūro Zuoko ir Vilniaus koalicija: „Inicijuosime naują „Vilnius Air“ avialinijų steigimą“ (Artūro Zuoko ir Vilniaus koalicijos tinklalapis, < <http://programa2011.taip.lt/stiprus-miestas.html> >, 2011 01 23; Liberalų ir centro sąjungos kandidatų sąrašo Ukmergėje lyderis Regimantas Baravykas: „Partijos sudėtyje – įvairių specialybių, dirbantys galva nariai. Žinantys, kaip skatinti verslo plėtrą, pritraukti investicijas, efektyviai panaudoti biudžeto lėšas“ (Juodvalkienė Ligita, „Rinkėjams artėja apsisprendimo metas“, *Ukmergės žinios*, 2010, < <http://www.ukzinios.lt/archyvas-main-menu-40/1162-rinkjams-artja-apsispredimo-metas.html> >, 2011 01 23).

tikimasi griežto baudimo blogėjant ekonominei padėčiai, tačiau tik dalinio apdovanojimo efekto jai gerėjant. Antra, valdantiejiems nacionaliniu lygmeniu ekonomikos nuosmukis turėtų ypač neigiamai atsiliepti savivaldos rinkimuose, tačiau kylant ekonomikai tai geriausiai atveju neturi būti susiję su balsavimo už juos pokyčiais (vadovaujantis logika, jog lietuviai yra linkę nacionalinę vyriausybę bausti, kad ir ką ji darytų).

Toliau pateikiamos keturios pagrindinės empirinėje dalyje testuojamos hipotezės. Prieš pateikiant smulkesnę kintamųjų operacionalizaciją, būtina pažymėti, kad atsakomybės objektas parinktas remiantis J. A. Tuckerio pastebėjimu apie dominuojančios koalicijoje partijos svarbą – būtent jos gautų balsų atveju labiausiai tikėtina aptikti ekonomikos įtakos efektą. Visas jas galima priskirti sąlyginio ekonominio balsavimo hipotezių tipui (formuluojamas nevienodas ekonomikos įtakos efektas skirtingais atvejais ir koreguotas atsakomybės objektas). Jomis testuojama valdančiųjų partijų sėkmė (1 lentelės apatinis kairysis langelis).

1a hipotezė: gerėjanti regiono (savivaldybės) ekonominė būklė turėtų būti tiesiogiai susijusi su dominuojančios savivaldybės koalicijos partijos gautų balsų pokyčiu savivaldos tarybų rinkimuose: kuo didesnis pozityvus ekonomikos pokytis, tuo didesnė turėtų būti apdovanojimo tikimybė (apskritai neatmetant ir baudimo galimybės, ekonomikai kylant mažiau).

1b hipotezė: blogėjanti regiono (savivaldybės) ekonominė būklė turėtų būti atvirkščiai susijusi su dominuojančios savivaldybės koalicijos partijos gautų balsų pokyčiu savivaldos tarybų rinkimuose: kuo didesnis neigiamas ekonomikos pokytis, tuo turėtų būti didesnė nuobauda.

2a hipotezė: gerėjanti regiono (savivaldybės) ekonominė būklė neturėtų daryti reikšmingos įtakos nacionalinės vyriausybės koalicijoje dominuojančios partijos gautų balsų pokyčiui savivaldos tarybų rinkimuose.

2b hipotezė: blogėjanti regiono (savivaldybės) ekonominė būklė turėtų neigiamai atsiliiepti nacionalinės vyriausybės koalicijoje dominuojančios partijos gautiems balsams savivaldos tarybų rinkimuose.

Siekiant patikrinti šias hipotezes, vietos valdžios rinkimams analizuoti buvo parinkti atitinkamai du laikotarpiai tarp dviejų savivaldybių tarybų rinkimų: 1997–2000 m. ir 2002–2007 m. Kodėl analizuojami balsavimo pokyčiai būtent tarp šių rinkimų? Pirma, minėti laikotarpiai pasižymi skirtinga ekonomikos dinamika³⁹, tad leidžia patikrinti 1a ir 1b hipotezes: sprendžiant pagal nedarbo rodiklį (jo vieno iš „didžiojo dvejetainio“ ekonominių veiksnių duomenys buvo prieinami), per pirmąjį ekonominė situacija pablogėjo (nedarbas visose savivaldybėse didėjo), per antrąjį – pagerėjo (visose savivaldybėse nedarbas mažėjo). Antra, analizuojant juos galima patikimiau išnagrinėti ekonominių veiksnių įtaką nacionalinės vyriausybės koalicijoje dominuojančios partijos gautų balsų pokyčiui (2a ir 2b hipotezės) – abiem laikotarpiais įmanoma išskirti pakankamai aiškius atsakomybės objektus. 1997–2000 m. koalicinėje vyriausybėje dominavo dabartinė Tėvynės sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai⁴⁰, o 2002–2007 m. gali būti traktuojami kaip Lietuvos socialdemokratų partijos dominavimo vykdomojoje valdžioje laikotarpis⁴¹. Kitais įmanomais laikotarpiais (1995–1997 m. ir

³⁹ Remiantis bendrojo vidaus produkto (BVP) rodiklio dinamika, jų skirtumai nėra tokie akivaizdūs. Tačiau, atsižvelgiant į esamus tyrimus, būtina pabrėžti, kad BVP rodiklis ir jo kaita aiškinant balsavimą pokomunistinėse valstybėse nėra toks svarbus, kaip nedarbas.

⁴⁰ Tuometiniai konservatoriai didesniąją kadencijos dalį valdė kartu su mažesniaisiais koalicijos partneriais Lietuvos krikščionimis demokratais (LKD), kurie 1999 m. pasitraukė iš vyriausybės. Net iki 1999 m. nesunku konservatorius laikyti akivaizdžiai dominuojančia koalicijos jėga: jie turėjo 70 vietų parlamente, visi premjerai 1996–2000 m. irgi priklausė šiai partijai.

⁴¹ Šiuo atveju galima suabejoti dėl jos atsakomybės aiškumo – socialdemokratai visada valdė koalicijose, ir net ne visada jose buvo pirmoji partija pagal parlamento mandatų skaičių (2004 m. sudarius koaliciją su Darbo partija, ši turėjo 28 mandatus, o LSDP–NS koalicija tik 21). Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad, keičiantis koalicijos

2000–2002 m.) vieno aiškaus atsakomybės objekto nacionaliniu lygmeniu išskirti negalima.

1.3. Politiniai ir instituciniai veiksniai: Lietuvos politinės sistemos ypatumai

Ekonominio balsavimo tyrimuose į statistinius modelius, be ekonominių rodiklių, dažniausiai įtraukiami ir kiti balsavimui bei jo pokyčiams potencialiai reikšmės turintys veiksniai. Tai padeda patikimiau įvertinti unikalią ekonomikos įtaką kontroliuojant kitus kintamuosius. Be to, M. Lewis-Beckas ir M. Paldamas pažymi, kad apskritai ekonomika balsavimo funkcijose dažniausiai paaiškina apie trečdalį reikšmių sklaidos⁴². Taigi, natūralu stengtis žengti papildomą žingsnį ir siekti išsiaiškinti, kas balsavime ir jo pokyčiuose nėra paaiškinama ekonominiais veiksniais.

Aiškinant politinių jėgų ar kandidatų populiarumo ar gautų balsų pokyčius, makrolygmens tyrimuose politiniai veiksniai dažniausiai atstovauja tam tikriems įvykiams, potencialiai neigiamai veikiančioms partijoms / kandidato rezultatus (pvz., korupcijos skandalai, valstybės išitraukimas į karą) ir yra koduojami kaip pseudokintamieji. Jeigu yra bandoma aiškinti ne tik valdančiųjų sėkmę, įtraukiamas ir kintamasis, matuojantis, ar politinė jėga / kandidatas tuo metu priklausė nacionalinei vykdomajai valdžiai⁴³. Pastarąjį veiksnių į vietos valdžios empirinę analizę įtraukti atrodo logiška ir net būtina: Lietuvos kontekste priklausomybė nacionalinei vyriausybei gali būti stiprus savivaldoje dominuojančios partijos balsų pokyčių paaiškinantis

partneriams, tai buvo vyriausybės tęstinumą išlaikiusi ir visus po antrojo R. Pakso atstatydinimo 2001 m. iki 2008 m. parlamento rinkimų ministrus pirmininkus skyrusi partija. Be to, 2007 m. savivaldybių rinkimai vyko vasarį, kai dar nebuvo net metai praėję nuo Gedinimo Kirkilo mažumos vyriausybės (kurią rėmė nominaliai opozicijoje buvę konservatoriai) prisaikdinimo: tad atsakomybės objektas vis dar turėjo būti pakankamai aiškus.

⁴² Lewis-Beck and Paldam, 2000, p. 114.

⁴³ Lewis-Beck and Stegmaier, 2000.

kintamasis, ypač ekonomikos nuosmukio metu. Deja, savivaldybių lygmeniu surinkti patikimus duomenis apie politinius skandalus yra gana komplikuoata užduotis – nors straipsnio autorius ir sutinka, kad Lietuvoje šis veiksnys gali turėti palyginti daug įtakos. Iš politinių įvykių įmanoma ištraukti partijų skilimo pseudokintamąjį: Lietuvos kontekste partijų skilimai ir susijungimai yra pakankamai dažnas reiškinys. Teoriškai skilimas turėtų neigiamai atsiliesti partijos sėkmei, nes prarandama dalis rinkėjų.

Rinkiminio nestabilumo tyrimuose dažnai atsižvelgiama į rinkiminio aktyvumo veiksnį: remiantis Stefano Bartoliniu ir Peteriu Mairu, tai yra viena iš potencialių rinkėjų elgsenos kaitumo priežasčių. Svarbiau nei pats rinkiminio aktyvumo lygis yra pokytis: kuo aktyvumo skirtumas tarp dviejų rinkimų yra didesnis, tuo didesnė tikimybė, kad pasireikš disproporcijos efektas (rinkėjų proporcijos pagal balsus, skirtus konkrečioms partijoms, pakis)⁴⁴. Kadangi rinkėjų elgsenos kaitumas yra ne kas kita, kaip agreguotas visų partijų gautų balsų pokytis, jį potencialiai galima naudoti aiškinant ir konkrečių partijų gautų balsų svyravimus. Teoriškai mažas rinkėjų aktyvumas arba jo sumažėjimas naudingas partijoms, kurios pasižymi stabilia tam tikros rinkėjų dalies parama – ištikimais rinkėjais, kurie identifikuojausi su partija ir potencialiai yra labiau linkę ateiti į rinkimus. Lietuvoje daugiausia ištikimų rinkėjų turi šios partijos: TS-LKD, LSDP ir Tvarka ir teisingumas (TT). TS-LKD turi tris kartus daugiau rinkėjų nei antroji ir trečioji, todėl tikėtina, kad būtent šiai partijai gali labiausiai atsiliesti rinkiminio aktyvumo svyravimai (jam didėjant ji turėtų gauti mažesnę balsų dalį, o mažėjant – didesnę)⁴⁵. Be to, reikėtų dar kartą pabrėžti, kad, kitaip nei nacionaliniu lygmeniu, regioniniu galima užfiksuoti tam tikrus stabilesnius šablonus (polinkį

⁴⁴ Bartolini Stefano and Mair Peter, *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885–1985*, Essex: ECPR Press, 2007 (first published in 1990 by Cambridge University Press), p. 44.

⁴⁵ Ramonaitė Ainė ir Žiliukaitė Rūta, „Explaining partisan loyalties in Lithuania“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2008*, 2003, p. 11–31.

rinkti tas pačias partijas), o tokiu atveju rinkiminio aktyvumo poveikis dominuojančiai partijai gali būti didesnis.

Kitas svarbus rinkiminio stabilumo studijose minimas veiksnys yra partinės sistemos formatas. 1979 m. Mogensas N. Pedersenas parodė, kad formatas (bendrajai prasme reiškiantis partinę fragmentaciją) ir jo kaita yra vienas iš rinkiminį nestabilumą paaiškinančių veiksnių⁴⁶. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos partinė sistema pasižymi pakankamai didele fragmentacija ir nestabilumu⁴⁷, šį veiksnių į tyrimą įtraukti atrodo visai logiška. Fragmentacijos kintamasis svarbus ir tuo, kad padeda kontroliuoti kitą Lietuvos partinei sistemai būdingą savybę – gana aiškiai išreikštą naujų partijų sėkmės tendenciją. Partijų pasiūla Lietuvoje yra nuolat „atšviežinama“, kuriantis vis naujoms partijų organizacijoms, o rinkėjai reaguoja pakankamai palankiai, kiekvienuose nacionaliniuose rinkimuose tokioms politinėms jėgoms skirdami užtektinai didelę dalį balsų. Fragmentacijos kaita padeda kontroliuoti šį kitokiu atveju sunkiai operacionalizuojamą veiksnių.

Gali atrodyti, kad šiame skyriuje išskirti veiksniai ir jų įtakos teorizavimas yra „pasiskolinta“ iš nacionalinio lygmens studijų apie partines sistemas, nekvestionuojant, ar regioninių partinių sistemų ir rinkimų lygmeniu veikia tie patys mechanizmai, kaip ir nacionaliniui. Pateisinti tokį žingsnį įmanoma keliais būdais. Visų pirma, šis tyrimas gali būti traktuojamas kaip mėginimas patikrinti tokių sąsajų egzistavimą. Antra, remiantis K. Reifu ir H. Schmittu, pirmaeiliai ir antraeiliai rinkimai negali būti visiškai atskirti vieni nuo kitų – jie yra apibūdinami jei ne tokia pačia, tai labai panašia partine sistema, juose dalyvauja tos pačios partijos⁴⁸. Trečia, esami tyrimai rodo, kad nacionalinio lygmens partinės sistemos tendencijos Lietuvoje

⁴⁶ Pedersen Mogens N., „The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility“, *European Journal of Political Research*, 1979, no 7, p. 1–26.

⁴⁷ Jastramskis Mažvydas, „Partinių sistemų stabilumo samprata ir matavimas: Lietuvos situacija 1990–2010 metais“, *Parlamento studijos*, 2010, Nr. 9, p. 161–165.

⁴⁸ Marsh, 1998, p. 591–593; cituota iš Reif ir Schmitt, p. 592.

linkusios pasitvirtinti ir savivaldos tarybų rinkimuose. Daugiausia analizuodamas 2002 m. savivaldos tarybų rinkimų rezultatus, tačiau skirdamas dėmesio ir prieš tai buvusiems, A. Lukošaitis fragmentacijos didėjimą (nacionaliniu lygmeniu fiksuojamas nuo 2000 m. parlamento rinkimų) aptinka tiek bendruose rinkimų rezultatuose, tiek vertindamas savivaldybės lygmeniu⁴⁹.

Remiantis šiame straipsnyje pateiktomis išvalgomis, galima suformuluoti papildomas hipotezes, kurios bus testuojamos empirinėje dalyje šalia ekonominio balsavimo. Reikėtų pažymėti, kad nesistenčiama į hipotezes sukelti visų įmanomų ryšių, o testuojami tikėtiniausi:

3 hipotezė: priklausomybė vyriausybei turėtų daryti reikšmingą įtaką dominuojančios savivaldybės koalicijos partijos gautų balsų pokyčiui.

4 hipotezė: rinkiminio aktyvumo pokytis turėtų būti atvirkščiai susijęs su TS-LKD gautų balsų pokyčiu (1997–2000 m. laikotarpis).

5 hipotezė: fragmentacijos kaita turėtų būti atvirkščiai susijusi su dominuojančios savivaldybės koalicijos partijos gautų balsų pokyčiu savivaldos tarybų rinkimuose.

2. Empirinis tyrimas: ekonominio balsavimo Lietuvos vietos valdžios rinkimuose paieškos

Pirmasis antros dalies poskyris skirtas trumpai pristatyti, kaip konkrečiai buvo operacionalizuoti empirinei analizei naudoti kintamieji, kokie duomenys naudoti ir koks metodas taikytas. Antrajame poskyryje pateikiami kiekybinės analizės rezultatai ir tikrinamos pirmojoje dalyje iškeltos hipotezės.

⁴⁹ Lukošaitis, 2003.

2.1. Kintamųjų operacionalizacija

Priklausomas kintamasis ekonominio balsavimo studijose paprastai yra atsakomybės objekto (partijos, politiko, koalicijos etc.) populiarumas, gauti balsai ar jų pokytis. Taigi, operacionalizuojant svarbu, kas yra atsakomybės objektas ir kokia jam priskiriama savybė bus matuojama. Šio aspekto atveju pasirinkta matuoti balsų, gautų visų dalyvavusiųjų rinkimuose, procento pokytį tarp dvejų rinkimų (minuso ženklas reiškia, kad partija gavo mažesnę dalį, pliuso – kad didesnę nei prieš tai buvusiuose rinkimuose).

Kadangi formuluojant hipotezes nuspręsta atsakomybės objektu tiek nacionalinio lygmens vyriausybėje, tiek vietos savivaldos valdžioje laikyti pagrindinę / dominuojančią koalicijos partiją, reikėjo išskirti konkrečias politines jėgas. Nacionalinės valdžios atžvilgiu ši užduotis nebuvo sunki – kaip buvo užsiminta, 1997–2000 m. atsakomybės objektas neabejotinai yra TS-LKD, o 2002–2007 m. – LSDP (žr. 40 ir 41 išnašas). Vietos valdžios atveju, siekiant kuo objektyvesnio ir universalesnio kriterijaus, atsakomybės objektu buvo pasirinkta laikyti partiją, kuriai bent metus⁵⁰ iki laikotarpio pabaigą žyminčių rinkimų priklausė mero postas. Viena vertus, meras yra savivaldybės vadovas – taigi, realiai svarbiausia politinė pareigybė Lietuvos vietos valdžioje (ypač dėl hierarchinio savivaldos organizavimo pobūdžio). Kita vertus, kartu tai yra ir savivaldybės veidas, geriausiai iš tarybos matomas gyventojams.

Ekonominiai veiksniai. Lietuvos statistikos departamentas pateikia savivaldybių lygmens 1997–2007 m. duomenis apie du ekonominius rodiklius: nedarbo lygį procentais⁵¹ ir vidutinį bruto mėnesinį darbo užmokestį litais. Jie gerai tinka ekonominio balsavimo hipotezėms tikrinti: kaip minėta, nedarbas laikomas vienu iš „didžiojo

⁵⁰ Daroma prielaida, kad rinkėjai yra trumparegiai: kitaip tariant, nesvarbu, kas buvo valdžioje kadencijos pradžioje, baudžiami / apdovanojami bus tie, kas buvo pabaigoje.

⁵¹ Matuotas kaip registruotų bedarbių ir darbingo amžiaus gyventojų santykis.

dvejeto“ rodiklių, o pajamų veiksnys irgi gana dažnai įtraukiamas į tokius tyrimus. Abu rodikliai buvo operacionalizuoti kaip pokytis: 1) nedarbo atveju atimamas metų, kai vyko pirmieji laikotarpio rinkimai, įvertis iš metų prieš antruosius laikotarpio rinkimus įverčio (taigi, jeigu antrieji rinkimai vyko 2007 m., naudojamas 2006 m. nedarbo rodiklis); 2) vidutinio atlyginimo atveju, siekiant tiksliau išreikšti atlyginimo dinamikos tuo laikotarpiu skirtumus tarp regionų, pokytis išreikštas kaip metų prieš antruosius laikotarpio rinkimus įvertis procentais, kai pirmųjų laikotarpio rinkimų metų įvertis atitinka 100 proc. (pvz., 120 proc. 2006 m. reikštų, kad tais metais vidutinis atlyginimas savivaldybėje sudarė 120 proc. 2002 m. vidutinio atlyginimo).

Politiniai instituciniai veiksniai. Dalies kintamųjų operacionalizacija empirinėje dalyje yra pakankamai tiesmuka ir nesiskiria nuo aptarimo teorinėje dalyje. Pseudokintamieji (priklausymas nacionalinei vyriausybei, partijos skilimas) matuoti tradiciškai: 1 – jei požymys yra, 0 – jeigu nėra. Rinkiminio aktyvumo pokytis matuotas atimant iš į rinkimus atėjusiųjų procento įverčio per antruosius laikotarpio rinkimus atitinkamą įvertį per pirmuosius laikotarpio rinkimus (teigiamas ženklas žymi rinkiminio aktyvumo kilimą, neigiamas – kritimą).

Partinės sistemos fragmentacija dažniausiai matuojama kaip Laakso–Taageperos efektyvių partijų skaičiaus indeksas⁵². Tačiau yra argumentų už tai, kad tiesiog būtų skaičiuojamas reikšmingų partijų skaičius, pasirenkant tam tikrą kriterijų (pvz., visos, gavusios daugiau nei 2 proc. balsų): remiantis Adriano Pappalardo, Laakso–Taageperos indeksas sukuria tam tikrą abstrakciją ir nematuoja rinkėjų balsais nulemtos tikrosios partijų koncentracijos⁵³. Atsižvelgiant dar į tai, kad fragmentacijos pokyčio kintamuoju siekiama kontroliuoti naujų partijų pasiūlos realios įtakos veiksnį, tyrime pasirinkta antroji

⁵² Molinar Juan, „Counting the Number of Parties: An Alternative Index“, *The American Political Science Review* 85 (4), 1991, p. 1383.

⁵³ Pappalardo Adriano, „Electoral Systems, Party Systems: Lijphart and Beyond“, *Party Politics* 13 (6), 2007, p. 725.

strategija. Savivaldos lygmens fragmentacija matuota kaip partijų, turinčių nors vieną mandatą taryboje, skaičius: taigi, kiek politinių jėgų gavo tiek balsų, kad peržengtų rinkimų slenkstį (4 proc. partijoms ir 6 koalicijoms). Į empirinę analizę įtrauktas fragmentacijos pokytis gaunamas iš fragmentacijos po antrųjų laikotarpio rinkimų įverčio atėmus įvertį po pirmųjų laikotarpio rinkimų. Reikėtų pažymėti, jog tokia operacionalizacija naudinga ir dėl to, kad matuojama tiesiogiai interpretuojamais vienetais: pavyzdžiui, teigiamas įvertis „2“ rodytų, kad savivaldos taryboje atsirado papildomos dvi reikšmingos partijos, neigiamas „-2“ – kad jų skaičius sumažėjo dviem.

2.2. Empirinė analizė: balsavimo už savivaldoje dominuojančias partijas pokyčių aiškinimas

Testuojant ekonominių ir politinių institucinių veiksnių įtaką dominuojančios savivaldybės partijos balsų pokyčiui empiriškai, buvo taikytas tiesinės daugialypės regresijos metodas (tai leido įvertinti atskirų kintamųjų svarbą, kontroliuojant kitų įtaką). Abu regresijos modeliai (2 lentelė) paaiškina atitinkamai 30,3 ir 40,3 proc. priklausomo kintamojo reikšmių sklaidos. Tai nėra daug, tačiau reikėtų pažymėti, kad standartiniai reikalavimai regresijos modeliui (jis turėtų paaiškinti bent 25 proc.⁵⁴) yra patenkinami ir galima tikėtis užfiksuoti svaresnę atskirų kintamųjų įtaką. Tiek 2002–2007 m., tiek 1997–2000 m. laikotarpiams iš analizėje naudotų šešių nepriklausomų kintamųjų statistiškai reikšmingi yra atitinkamai po du, tačiau įdomiausia, kad jie nesutampa.

1997–2000 m. (bendro ekonomikos nuosmukio laikotarpis) ekonominis balsavimas nepasitvirtina: nei nedarbo, nei vidutinio atlyginimo pokytis nedaro reikšmingesnės įtakos partijų balsų pokyčiui. Taigi, 1b hipotezę tenka atmesti. Statistiškai reikšmingi yra du politiniai instituciniai veiksniai: priklausomybė nacionalinei vyriausybei

⁵⁴ Čekanavičius Vydas ir Murauskas Gediminas, *Statistika ir jos taikymai (II)*, Vilnius: TEV, 2002, p. 138.

2 lentelė. *Ekonominių ir politinių institucinių veiksnių įtaka dominuojančios savivaldybės partijos balsų pokyčiui, tiesinė daugialypė regresija*

	<i>Modelis nr. 1. Dominuojančios savivaldybės partijos balsų pokytis 2002–2007 m.</i>		<i>Modelis nr. 2. Dominuojančios savivaldybės partijos balsų pokytis 1997–2000 m.</i>	
	<i>B koeficientas</i>	<i>Beta koeficientas</i>	<i>B koeficientas</i>	<i>Beta koeficientas</i>
Ekonominiai veiksniai				
Nedarbas	–0,736*	–0,292*	1,029	0,120
Vidutinis atlyginimas	–0,034	0,075	0,119	0,054
Politiniai instituciniai veiksniai				
Fragmentacija	–3,403***	–0,543***	–2,730	–0,221
Rinkiminis aktyvumas	0,021	0,015	–0,892*	–0,271*
Priklausomybė nacionalinei vyriausybei	–2,801	–0,167	–15,948**	–0,453**
Skilimas ⁵⁵	0,566	–0,030	–	–
Pataisytas R ²	0,303		0,403	
Statistinio reikšmingumo lygmuo	* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001			
N	59 ⁵⁶		55 ⁵⁷	

Šaltinis: Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos ir Statistikos departamento duomenys; kai kurie duomenys surinkti autoriaus.

⁵⁵ 1997–2000 m. skilimą patyrė LKD ir TS-LK, tad šio pseudokintamojo įverčiai sutapo su priklausomybės nacionalinei valdžiai kintamuoju.

⁵⁶ Neįtraukta Neringos savivaldybė, nes joje 2002–2007 m. susiklostė savitiška situacija – subyrėjus, mirusio ilgamečio mero Stasio Mikelio koalicijai Neringa prarado net 39,7 proc. balsų, o didelė dalis ją sudariusių politikų pasklido po kitas partijas.

⁵⁷ 1997 m. Lietuvoje buvo 56 savivaldybės, tačiau po 2000 m. reformos įkurtos penkios naujos ir panaikinta viena sena. Kadangi reforma buvo įvykdyta būtent tiriamu laikotarpiu, o tyrimui reikia kintamųjų įverčių ties dviem laiko taškais, minėtos šešios savivaldybės buvo pašalintos iš analizės. Analizuotų savivaldybių, kuriose buvo vykdomos pertvarkos, teritorijos abiem laikotarpiais idealiai nesutampa. Tačiau esmingos įtakos galutiniams rezultatams tai neturėjo: net ir pašalinus iš modelio visus tokius atvejus, koeficientų reikšmingumas lieka toks pats.

ir rinkiminis aktyvumas. Žvelgiant tiek į nestandartizuotą, tiek į beta koeficientą akivaizdu, kad pirmasis kintamasis turėjo didžiausią įtaką: regresijos modelyje kontroliuojant kitus veiksnius, priklausomybė nacionalinės valdžios koalicijai savivaldos rinkimuose „kainavo“ net 16 proc. balsų. Didėjantis rinkimų aktyvumas šiuo laikotarpiu (lyginant su 1997 m., jis padidėjo 53 iš 55 savivaldybių; vidurkis 12,2 proc.) taip pat atsiliepė dominuojančiai partijai: papildomas atėjusių rinkėjų procentas sumažino gautų balsų kiekį 0,89 proc.

Kitaip nei pirmojo modelio atveju, 2002–2007 m. (ekonomikos kilimo laikotarpis) aptinkamas ekonominio balsavimo reiškinys: vienas iš dviejų statistiškai reikšmingų kintamųjų yra nedarbo pokytis. Neigiamą koeficiento ženklą reikėtų interpretuoti taip: kuo mažiau krito nedarbas konkrečiose savivaldybėse (o jis minėtu laikotarpiu sumažėjo visose), tuo didesnė tikimybė dominuojančiai savivaldybės partijai prarasti balsus. Taigi, 1a hipotezė pasitvirtina: gerėjanti regiono (savivaldybės) ekonominė būklė iš tiesų yra susijusi su dominuojančios savivaldybės koalicijos partijos gautų balsų pokyčiu. Vis dėlto reikėtų pažymėti, kad, sprendžiant iš beta koeficientų, 2002–2007 m. didžiausią įtaką balsų pokyčiams darė didėjanti fragmentacija: regresijos modelyje vienos reikšmingos partijos atėjimas į valdžią mero postą turinčiai partijai reiškė daugiau nei trijų procentų balsų praradimą.

Politiniais instituciniams veiksniams skirtos hipotezės pateiktose regresijos modeliuose pasitvirtina iš dalies. Priklausomybė vyriausybei (3 hipotezė) buvo ypač svarbi 1997–2000 m., tačiau nereikšminga 2002–2007 m. Įmanomi du būdai interpretuoti šį rezultatą: a) „negatyviojo referendumo“ dominavimas – žmonės vyriausybei priklausančias ir savivaldoje dominuojančias partijas itin skaudžiai baudžia, kai ekonomikos būklė blogėja, tačiau jai kylant, neskuba aiškiai apdovanoti; b) teorinėje dalyje minėtas argumentas dėl atsakomybės aiškumo „nusitrynimo“ koalicinėje politikoje: pirmuoju laikotarpiu nacionalinę vyriausybę sudarė tik dvi partijos (viena jų turėjo be vienos vietos daugumą parlamente), o antrajame – nuo dviejų iki keturių. Kitaip nei priklausomybė vyriausybei, fragmenta-

cijos kaita (5 hipotezė) yra reikšmingai susijusi su dominuojančios savivaldybės koalicijos partijos gautų balsų pokyčiu 2002–2007 m., tačiau 1997–2000 m. jos įtaka nedidelė. Tai iš dalies galima sieti su nacionalinio lygmens tendencijomis: naujų partijų pasiūlos veiksnyms ypač stipriai atsiskleidė 2004 m. parlamento rinkimuose, kai tokios jėgos gavo daugiau kaip 40 proc. balsų; fragmentacija nuolat didėja nuo 2000 m.⁵⁸

2.3. Empirinė analizė: balsavimo už nacionalinėje vyriausybėje dominuojančias partijas aiškinimas

Negatyviojo referendumo dominavimo reiškiniui papildomų argumentų suteikia ir 2a–2b hipotezes paremia gautų balsų savivaldos rinkimuose pokyčių vidurkių palyginimas dviejose imtyse: pirmoji – kai dominuojanti partija savivaldoje kartu yra ir dominuojanti partija nacionalinėje vyriausybėje, antroji – visos likusios partijos (mažesnieji koalicijos partneriai plus nacionalinei vyriausybei nepriklausančios partijos). Lyginant su kitomis politinėmis jėgomis, dominuojanti nacionalinės koalicijos partija savivaldos rinkimuose aiškiai pralaimi tuo metu, kai ekonominė būklė blogėja: 1997–2000 m. tuometiniai konservatoriai visose savivaldybėse, kuriose dominavo, vidutiniškai prarado –21,7 proc. balsų, o kitos politinės jėgos vidutiniškai netgi prisidėjo 1,5 proc. balso (!). Nenuostabu, kad šis skirtumas pritaikius nepriklausomų imčių t testą pasirodo statistiškai reikšmingas. Kaip ir formuluota 2a hipotezėje, gerėjanti regiono (savivaldybės) ekonominė būklė nedaro reikšmingos įtakos nacionalinės vyriausybės koalicijoje dominuojančios partijos gautų balsų pokyčiui savivaldos tarybų rinkimuose: 2002–2007 m. jokio reikšmingesnio skirtumo tarp LSDP ir kitų politinių jėgų išvelgti neįmanoma.

Nors akivaizdu, kad 1997–2000 m. dominavimas vyriausybėje ir ekonominės būklės blogėjimas TS-LKD buvo „mirtina kombi-

⁵⁸ Jastramskis, 2010, p. 160.

3 lentelė. *Dominuojančios nacionalinėje vyriausybėje partijos ir kitų partijų savivaldos rinkimuose gautų balsų pokyčių skirtumas (tik mero postą turinčios partijos)*

	<i>Balsų pokyčio vidurkis 2002–2007 m.</i>	<i>Balsų pokyčio vidurkis 1997–2000 m.</i>
Dominuojanti partija savivaldoje = dominuojanti partija nacionalinėje vyriausybėje	–2,578 (N = 17)	–20,747 (N = 31)
Kitos dominuojančios partijos savivaldoje	–1,963 (N = 42)	1,520 (N = 24)
t reikšmė	–0,252	–6,169***
Statistinio reikšmingumo lygmuo	* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001	

Šaltinis: Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos duomenys, kai kurie duomenys surinkti autoriaus.

nacija“ (apskritai visose savivaldybėse partija vidutiniškai prarado 19,03 proc. balsų), ekonominių veiksnių skirtumai tarp savivaldybių nepadaeda paaiškinti šios partijos gautų balsų pokyčių dispersijos: regresijos modelyje jie yra nereikšmingi (4 lentelė, 4 modelis). Bendra santykinė aiškinamoji geba (žr. pataisytą determinacijos koeficientą, R^2) gerokai mažesnė nei pirmaisiais dviem atvejais: tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad čia buvo įmanoma įtraukti mažiau nepriklausomų kintamųjų. Konservatorių pralaimėjimo įvairovę (remiantis koeficientų reikšmingumu ir beta koeficientais) iš dalies paaiškina fragmentacija ir rinkiminis aktyvumas. Partija prarado daugiau balsų ten, kur labiau didėjo rinkiminis aktyvumas (pasitvirtina 4 hipotezė) ir fragmentacija: neigiami abiejų šių nepriklausomų kintamųjų koeficientų ženklai rodo, kad jų įverčių didėjimas reiškė mažesnę balsų pokytį (kadangi jis pralaimint yra su minuso ženklu, mažesnis įvertis reiškia didesnę pralaimėjimą).

2002–2007 m. (atsakomybės objektas – koalicijose dominavusi LSDP) ekonominiai veiksniai, kaip ir galima tikėtis, taip pat nepasitvirtina. LSDP vidutiniškai pralaimėjo 1,92 proc. balsų – lygi-

4 lentelė. *Ekonominių ir politinių institucinių veiksnių įtaka dominuojančios nacionalinėje vyriausybėje partijos balsų pokyčiui, tiesinė daugialypė regresija*

	<i>Modelis nr. 3. Dominuojančios nacionalinėje vyriausybėje partijos balsų pokytis 2002–2007 m.</i>		<i>Modelis nr. 4. Dominuojančios nacionalinėje vyriausybėje partijos balsų pokytis 1997–2000 m.</i>	
	<i>B koeficientas</i>	<i>Beta koeficientas</i>	<i>B koeficientas</i>	<i>Beta koeficientas</i>
Ekonominiai veiksniai				
Nedarbas	0,112	0,076	–0,141	–0,031
Vidutinis atlyginimas	–0,041	–0,155	0,125	0,108
Politiniai instituciniai veiksniai				
Fragmentacija	0,026	0,007	–2,049*	–0,318*
Rinkiminis aktyvumas	–0,336**	–0,418**	–0,522*	–0,304*
Pataisytas R ²	0,142		0,154	
Statistinio reikšmingumo lygmuo	* p < 0,05, ** p < 0,01, *** p < 0,001			
N	59		55	

Šaltinis: Lietuvos Respublikos vyriausiosios rinkimų komisijos ir Statistikos departamento duomenys; kai kurie duomenys surinkti autoriaus.

nant su TS-LSKD pralaimėjimu savivaldos rinkimuose ekonomikos nuosmukio laikais, tai atrodo puikus pasiekimas. Įdomu, kad iš visų kintamųjų regresijos modelyje, skirtame aiškinti LSDP balsų pokytį 2002–2007 m., statistiškai reikšmingas yra tik vienas – rinkiminio aktyvumo pokytis. Kaip ir TS-LKD atveju, neigiamas jo koeficiento balas reiškia, kad rinkiminio aktyvumo didėjimas iš partijos atėmė balsus. Atsižvelgiant į tai, kad ši partija yra viena iš keleto politinių jėgų, turinčių bent nedidelę dalį ištikimų rinkėjų, šis rezultatas yra pakankamai dėsningas.

Išvados

Lietuvoje iki šiol trūksta studijos, kurioje sistemškai būtų tiriami balsavimo pokyčiai regioniniu lygmeniu; pasitelkus hipotezes galinčius patvirtinti ar atmesti metodus būtų ieškoma atsakymų, kodėl vienos partijos pralaimėjo, o kitos laimėjo. Be to, nepaisant įvade apžvelgtų ligšiolinių atradimų, kad Lietuvoje yra ekonomikos ir balsavimo ryšys, laiko perspektyvą pabrėžiančių įrodymų (kad gerėjanti ar blogėjanti ekonominė situacija veikia gyventojų balsavimą) nėra. Straipsnyje buvo siekiama žengti į šią *terra incognita*, pasirinkus gana retą balsavimo tyrimų būdą – vietos valdžios (savivaldos tarybų) rinkimų rezultatų tyrimą. Balsavimo pokyčiai tirti dviem laikotarpiais: pirmasis 1997–2000 m., kai didėjo nedarbas ir nacionaliniu lygmeniu valdė TS-LKD, antrasis – 2002–2007 m., kai vyriausybėms vadovavo LSDP premjerai, o nedarbas aiškiai sumažėjo. Tyrime iškeltoms hipotezėms patvirtinti / atmesti buvo taikyta statistinė analizė (tiesinės regresijos ir nepriklausomų imčių t testo metodai).

Straipsnyje pateikta analizė leidžia geriau pažinti Lietuvos rinkėjų elgseną savivaldos rinkimuose: nors ne visos straipsnyje iškeltos ekonominio balsavimo hipotezės pasitvirtina, pavyksta atrasti pakankamai įdomių dėsningumų. Visų pirma, nepaisant vietos valdžios rinkimų antraeiliskumo ir savivaldos institucijų silpnumo Lietuvoje, atrodo, kad rinkėjai atsakomybę už regiono (savivaldos administracinio vieneto) makroekonominės tendencijas iš dalies priskiria savivaldos taryboje dominuojančiai partijai (turinčiai mero postą). Kai ekonominė būklė gerėja, ten, kur ji gerėja daugiau (nedarbas labiau sumažėja), mero postą turinčiai partijai didesnė tikimybė per rinkimus išlošti daugiau balsų (ar bent jau santykinai mažiau pralošti). Vis dėlto šis ryšys nepasitvirtina ekonominės situacijos blogėjimo laikotarpiu: tokių partijų balsų pokyčiams 1997–2000 m. nedarbo kaitos skirtumai įtakos nedaro. Kita vertus, šiuo laikotarpiu reikšmingas tampa priklausomybės vyriausybei veiksnys (labiau pralošia

tos partijos, kurios įeina į nacionalinę valdančiąją koaliciją), kuris nėra įtakingas ekonomikos kilimo laikotarpiu.

Tai susiję su antru svarbiu straipsnyje pateikiamo tyrimo atradimu: nors pažvelgus į nacionalinio lygio tendencijas atrodo, kad Lietuvos rinkėjai valdančiąsias partijas baudžia visada (nesvarbu, kokią ekonominę politiką jos vykdo ar kokia yra šalies ūkio situacija), realiai šis efektas savivaldos rinkimuose yra kur kas aiškiau matomas, kai ekonominė situacija blogėja, nei kai gerėja. Palyginus savivaldybes, kuriose 1997–2000 m. dominavo tuometiniai konservatoriai, ir tas, kuriose mero postą turėjo kitos partijos, matyti statistiškai reikšmingas skirtumas (kitos partijos šiuo laikotarpiu netgi vidutiniškai išlošė). Kita vertus, 2002–2007 m. ryškesnio skirtumo tarp nedaug pralaimėjusių (vidutiniškai) socialdemokratų ir kitų politinių jėgų nėra. Be to, ekonominiai veiksniai regresijos modelyje neturi reikšmingesnės įtakos abiejų šių partijų balsams savivaldos rinkimuose. Apibendrinant šiuos pastebėjimus galima teigti, kad Lietuvos rinkėjai savivaldybių tarybų rinkimuose į vietinę ekonominę situaciją reaguoja ganėtinai įdomiai: blogėjant ekonominei situacijai vienareikšmiškai baudžia pagrindinį atsakomybės objektą nacionaliniu lygmeniu, tačiau jai gerėjant nedaro skirtumų tarp nacionalinėje valdžioje dominuojančių ir kitų partijų.

Vertinant kitus politinius institucinius veiksnius, būtina pabrėžti rinkiminio aktyvumo svarbą. Nors tyrime buvo pristatyta gana konservatyvi su šiuo veiksniu susijusi hipotezė (nurodytas ryšys su TS-LKD balsų pokyčiu), jis buvo statistiškai reikšmingas net trijuose iš keturių pristatytų regresijos modelių. Tai yra bendras LSDP ir TS-LKD balsų pokyčių dispersiją aiškinančių modelių požymis: laikotarpiais, kai dominavo nacionalinėje valdžioje, šios partijos pralaimėjo balsų rinkimui aktyvumui mažėjant. Be to, LSDP atveju tai vienintelis iš viso reikšmingą įtaką turintis veiksnys.

Fragmentacijos kaita turėjo įtakos TS-LKD 1997–2000 m. pralaimėjimų geografijai ir 2002–2007 m. dominuojančių savivaldoje partijų

balsų pokyčiams. Tai rodo, kad partinės sistemos formatas ir savivaldos lygmeniu yra susijęs su rinkimų lygmeniu vykstančiais pokyčiais. Vis dėlto koks tiksliai yra priežastinis ryšys tarp šių veiksnių, nurodyti gana sunku. Pavyzdžiui, apie 1997–2000 m. laikotarpį galima teigti, kad naujos arba marginalios partijos tiesiog daugiau išlošia iš didesnių nacionalinėje valdžioje dominuojančios partijos pralaimėjimų – tačiau atsižvelgiant į tai, kad pralaimėjimas buvo visuotinis, lygiai taip pat galima interpretuoti, jog TS-LKD labiau pralaimėjo ten, kur buvo stipresnė konkurencija / naujų partijų pasiūla.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Artūro Zuoko ir Vilniaus koalicija, oficialus tinklalapis, < <http://programa2011.taip.lt/stiprus-miestas.html> >, 2011 01 23.

Bartolini S., Mair P., *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885–1985*, Essex: ECPR Press, 2007 (first published in 1990 by Cambridge University Press).

Čekanavičius V., Murauskas G., *Statistika ir jos taikymai (II)*, Vilnius: TEV, 2002.

Čivinskas R., Tolvaišis L., „Tarpbiudžetinis lėšų perskirstymas Lietuvoje: instituciniai interesai ir savivaldybių finansinis savarankiškumas“, *Viešojo politika ir administravimas*, 2006, Nr. 16, p. 87–99.

Davulis G., „Analysis of a Situation on Local Taxes in Lithuania“, *Intellectual Economics*, 2009, no 1 (5), p. 21–29.

Evans J., Ivaldi G., „Comparing Forecast Models of Radical Right Voting in four European Countries (1973–2008)“, *International Journal of Forecasting* 26, issue 1, 2010, p. 82–97.

Fidrmuc J., „Economics of voting in post-communist countries“, *Electoral Studies* 19 (2/3), 2000, p. 199–217.

Harper M. A. G., „Economic Voting in Postcommunist Eastern Europe“, *Comparative Political Studies* 33 (9), 2000, p. 1191–1227.

Jastramskis M., „Partinių sistemų stabilumo samprata ir matavimas: Lietuvos situacija 1990–2010 metais“, *Parlamento studijos*, 2010, Nr. 9, p. 144–169.

Juodvalkienė L., „Rinkėjams artėja apsisprendimo metas“, *Ukmergės žinios*, 2010, < <http://www.ukziniuos.lt/archyvas-mainmenu-40/1162-rinkjams-artja-apsisprendimo-metas.html> >, 2011 01 23.

Kluonis M., „Partijų institucionalizacija Lietuvoje: ketverių Seimo rinkimų rezultatų statistinė analizė“, Jankauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2008*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 52–74.

Kluonis M., „2009 metų Europos parlamento rinkimų Lietuvoje rezultatai: aplinkybės ir prognozė“, *Parlamento studijos*, 2009, Nr. 8, p. 133–153.

Labulytė R., „Politiniai“ regionai Lietuvoje“, Krupavičius A. (sud.), *Seimo rinkimai '96: „trečiasis atmetimas“*, Vilnius: Tvermė, 1998, p. 264–297.

Lewis-Beck M. S., Paldam M., „Economic Voting: An Introduction“, *Electoral Studies* 19 (2/3), 2000, p. 113–121.

Lewis-Beck M. S., Stegmaier M., „Economic Determinants of Electoral Outcomes“, *Annual Review of Political Science* 3, 2000, p. 183–219.

Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija, www.vrk.lt.

Lietuvos statistikos departamentas, www.stat.gov.lt.

Lukošaitis A., „Elections to Local Government Councils' 2002: Relations Between Political Parties and the Development of the Party System“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2002*, 2003, p. 38–64.

Mačiulytė J., Ragauskas P., „Lietuvos savivalda: savarankiškos visuomenės link?“ (studijos santrauka), Piliietinės visuomenės institutas, 2007, < <http://www.civitas.lt/lt/?pid=80&id=7> >, 2010 18 15.

Marsh M., „Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections“, *British Journal of Political Science* 28 (4), 1998, p. 591–607.

Martins R., Varga F. J., „Economic Voting in Portuguese municipal election“, University of Minho, 2010, < http://www3.eeg.uminho.pt/economia/nipe/docs/2010/NIPE_WP_33_2010.pdf >, 2010 12 11.

Molinar J., „Counting the Number of Parties: An Alternative Index“, *The American Political Science Review* 85 (4), 1991, p. 1383–1391.

Pacek A. C., „Macroeconomic Conditions and Electoral Politics in East Central Europe“, *American Journal of Political Science* 38 (3), 1994, p. 723–744.

Palmer H. D., Whitten G. D., „Government Competence, Economic Performance and Endogenous Election Dates“, *Electoral Studies* 19 (2/3), 2000, p. 413–426.

Pappalardo A., „Electoral Systems, Party Systems: Lijphart and Beyond“, *Party Politics* 13 (6), 2007, p. 721–740.

Pedersen M. N., „The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility“, *European Journal of Political Research*, 1979, no 7, p. 1–26.

Powell G. B. (Jr.), Whitten G. D., „A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context“, *American Journal of Political Science* 37 (2), 1993, p. 391–414.

Ramonaitė A., *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija*, Vilnius: Versus aureus, 2007.

Ramonaitė A., Žiliukaitė R., „Explaining partisan loyalties in Lithuania“, *Lithuanian Political Science Yearbook 2008*, 2003, p. 11–31.

Reif K., Schmitt H., „Nine Second Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results“, *European Journal of Political Research* 8, issue 1, 1980, p. 3–44.

Roberts A., „Hyperaccountability: Economic voting in Central and Eastern Europe“, *Electoral Studies* 27, 2008, p. 533–546.

Skėrytė J., „Neringiškių laukia neįprasti rinkimai“, Alfa.lt, 2007, < <http://www.alfa.lt/straipsnis/121066> >, 2010 01 15.

Šumskas G., „Ekonominis balsavimas: trys tyrimų dešimtmečiai“, *Politologija*, 2003 b, Nr. 3 (31), p. 59–83.

Šumskas G., „Economic Voting in Baltic States: Aggregate Level Analysis“, *Socialiniai mokslai*, 2003, Nr. 3 (40), p. 43–47.

Šumskas G., *Ekonominis balsavimas Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Sociologinė rinkėjų elgsenos analizė*, daktaro disertacija, Kauno technologijos universitetas, 2003 a.

Šumskas G., „Ekonominis balsavimas Lietuvoje: ekonomikos įtaka politinių institucijų populiarumui“, Jankauskas A. (sud.), *Lietuva po Seimo rinkimų 2004*, Vilnius: Naujasis lankas, 2005, p. 99–109.

Tucker J. A., *Regional Economic Voting: Russia, Poland, Hungary, Slovakia, and the Czech Republic, 1990–1999*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Tucker J. A., „The First Decade of Post-Communist Elections And Voting: What Have We Studied, and How Have We Studied It?“, *Annual Review of Political Science* 5, 2002, p. 271–304.

Tufte E. R., *Political Control of the Economy*, Princeton: Princeton University Press, 1978.

Vermeir J., Heyndels B., „Tax Policy and Yardstick Voting in Flemish Municipal Elections“, *Applied Economics* 38 (19), p. 2285–2298.

SUMMARY

ALTERATIONS OF VOTING IN LITHUANIA'S MUNICIPAL COUNCIL ELECTIONS: MACROLEVEL ANALYSIS

Why in particular election some parties win and others lose votes (if compared to the last election)? One of the dominant theoretical explanations for the dynamics of electoral support is economic voting. Considering weak party identification and cleavage-based voting, it may appear easily applicable for the post-communist democracies: if not economy, then what can explain the dynamics of voting for the incumbent and non-incumbent parties? However, macro-level analysis of national elections in these countries faces the problem of very small samples (considering the quite small quantity of democratic elections). Therefore, research of (economic) voting in the post-communist democracies usually takes a path of regional voting analysis. However, this type of research was largely ignored by the Lithuanian researchers: there is still a lack of systematic study of regional voting, where it would be explained by the economic (and other, supplementary) factors.

This article strives to at least partly fill this gap and to make contribution into research on regional economic voting, resting on strategy quite rarely applied: analysis of local elections (into municipal councils of Lithuania). Hence first part of the article presents relevant (for the presented investigation) aspects of the economic voting theory and also discusses the possibilities of finding this phenomenon at the level of local elections. Potential impact for the vote change of other relevant political-institutional factors is also discussed. Resting on presented theory and existing empirical findings, two groups of hypotheses are discerned: the ones in first group aim for the search of economic voting, and others enunciate link between the vote and political-institutional factors. Two kinds of responsibility objects are selected: first – dominant parties in national government coalition, second – dominant parties in municipal council (hypotheses aim to explain particularly change of their vote share).

Second part of the article presents statistical analysis of vote change in two periods between municipal elections in Lithuania: year 1997–2000 and 2002–2007. The main reason behind this particular selection is quite different nature of both periods, which enables to test the impact of economic voting (and other factors) under different conditions. To be more specific, first period is characterized by the dominance of Homeland Union-Lithuanian Christian Democrats (HU-LCD) in the national government and deteriorating state of economy (aspect of rising unemployment). In second period, Social Democratic Party of Lithuania (SDPL) was in power (dominant party in national government coalitions) and state of economy was improving.

The main findings of empirical analysis (methods of regression analysis and independent samples t-test were applied) are in line with the logic of conditional economic voting: economy matters, but sometimes it matters more and sometimes it doesn't. Firstly, unemployment change is interestingly important in the explanation of the vote change of dominant party in the municipal council, when economy is improving: more the unemployment falls, the bigger is possibility of reward (or lesser punishment). However, when state of economy is deteriorating, different levels of unemployment rise doesn't have an effect on the vote change: mere participation in the national government is enough for the punishment (but it is interestingly not important for the reward, if economy is rising). Moreover, in case of rising unemployment, dominant parties in the municipalities that are also dominant in the national coalition are clearly punished if compared to other parties: but in case of improving economy, there are no differences between two samples.

Research also confirms that turnout change is an important explanation factor of local election results: it was statistically significant in three of four regression model. It is important for the vote change of both analyzed dominant-in-the-national-government parties, HU-LCD and SDPL: these parties tend to lose votes if turnout is rising (and vice versa). Fragmentation variable has impact in two models: this confirms that party system format is important for the electoral change not just at the national level, but also at the local elections.